REGIONAL EXAMINATION OF DOMESTIC AGRICULTURAL FOREIGN TRADE

By:
HEGEDŰSNÉ BARANYAI, NÓRA – POÓR, JUDIT

Keywords: agricultural foreign trade, central-eastern European region, competitiveness, obvious comparative advantages.

Due to globalization and regionalisation central-eastern European countries have gradually opened up allowing the EU to play an ever decisive role in their economies. Their fraction of export and import targeting the EU exceed 50% in these days. In addition to this, trade with neighbouring states plays also a decisive role in the life of these countries. Our investigations have shown that Poland plays the most important part in this country's export and import activity.

We have investigated the competitiveness of domestic agricultural foreign trade by using the RCA and FKE indices and OECD and UNSD data for the years of 2003 and 2004. Concerning foodstuff economy the apparent comparative advantage of this country over others is the strongest for live animals, meat, meat products, cereals, cereal products, vegetables and fruits, sugar, sugar products, honey and beverages. The competitiveness of domestic foreign trade in these areas is significant.

A HAZAI AGRÁR-KÜLKERESKEDELEM REGIONÁLIS VIZSGÁLATA

HEGEDŰSNÉ BARANYAI NÓRA – POÓR JUDIT

Kulcsszavak: agrár-külkereskedelem, közép-kelet európai térség, versenyképesség, megnyilvánuló komparatív előny.

ÖSSZEFOGLALÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK, KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

A globalizáció és a regionalizáció hatásainak következtében a közép-kelet európai országok gazdasága fokozatosan nyitottá vált, és a vizsgált régióban egyre meghatározóbb szerepet töltött be az Európai Unió. Az EU-ba irányuló export és import részesedése a térség országainak külkereskedelmében meghaladja az 50%-ot. Az Európai Unióval folytatott kereskedelem mellett így a térség életében meghatározó szerepet játszik a szomszédos országokkal folytatott árucsere. Vizsgálataink alapján megállapítást nyert, hogy hazánk exportjában és importjában Lengyelország szerepe a legjelentősebb.

A hazai agrár-külkereskedelem versenyképességét az RCAit és az FKE mutató alkalmazásával vizsgáltuk, a 2003-as és 2004-es évre rendelkezésre álló OECD és UNSD adatok alapján. Az élelmiszergazdaság tekintetében hazánknak a többi országhoz képest az élő állat; a hús és húskészítmény; a gabona, gabonakészítmény; a zöldségféle és gyümölcs; a cukor, cukorkészítmény, méz és az ital termékcsoportoknál a legerősebb a megnyilvánuló komparatív előnye, jelentős a hazai külkereskedelem versenyképessége.

BEVEZETÉS

A gazdasági globalizációban a világ összekapcsolódott, a növekedési kényszer erősödött. Gazdasági homogenizáció jött létre a fogyasztói társadalomban. A jövedelmi különbségek felerősödtek. Az információ hatalommá vált, nőtt a túlnépesedés.

A világgazdaság kialakulása nem jöhetett volna létre a nemzetközi munkamegosztás nélkül. A nemzetközi munkamegosztás következménye és egyben oka a termelőerők fejlődésének, meggyorsítja a gazdasági növekedést, növeli a termelékenységet és a hatékonyságot, elősegíti a társadalmi jólétet. Hozzájárul a gyorsabb növekedéshez, új technológiák könnyebb átvételéhez, racionálisabb döntések meghozatalához, általa olcsóbbá válik az import és nő a nemzetközi verseny.

A globalizáció, számos előnye mellett, azonban több veszéllyel is fenyeget: a transznacionális cégek és a gazdag országok érdekeit szolgálja, a hagyományos társadalmi kapcsolatok és munkahelyek megszűnnek, sérülékennyé válnak a gazdaságok, nincs szuverén nemzeti döntés. Ugyanakkor az ellenőrizhetetlen tőke- és pénzmozgások következtében megszaporodtak a válságjelenségek is egy-egy országban.

Az egyes országok gazdasági összefonódásának, kölcsönös függésének erősödése lehetővé teszi a felek értékítéleteinek és döntéseinek szinkronba kerülését, elindítva az integrálódás folyamatát. Az együttműködés végül különböző nemzetközi szervezeti formákban teljesedhet ki. A nemzetállamokat meghaladó gazdasági együttműködések a mozgástér és az erőforrások kibővítése révén hozzájárulnak a gazdasági fejlődéshez. Az integráció folyamata különböző gazdasági formákon keresztül valósul meg, és kiterjed a gazdaság valamennyi szintjére (*Tóth, 1999*). Míg a globalizáció, kedvező hatásai mellett, a nemzeti és regionális különbségek eltörlésére törekszik, addig a regionalizáció próbálja elhatárolni az adott országcsoportot a globalizáció egységesítő hatásaitól. A regionális tömörülések emellett egy a világszintű globalizációnál gyorsabban és talán ellenőrizhetőbben megvalósuló „regionális globalizációt", a résztvevő nemzetgazdaságok magas fokú integrációját valósítják meg.

MAGYARORSZÁG ÉS A KÖZÉP-KELET EURÓPAI ORSZÁGOK KÜLKERESKEDELMÉNEK PARTNERSZERKEZETE

A közép-kelet európai országok külkereskedelmének földrajzi struktúrája folyamatosan változik. Ezeket a változásokat gyakran politikai átrendeződések, nemzetközi és regionális válságok indukálták. A földrajzi közelség, az azonos világpolitikai hatások és a nagyhatalmi dominanciák következtében a térség országainak külkereskedelmi partnerszerkezete hasonló képet mutatott az elmúlt évtizedekben.

A magyar export- és importstruktúra változásainak áttekintésével megfelelő képet kaphatunk a térség külkereskedelmének reorientációjáról (1. és 2. ábra).

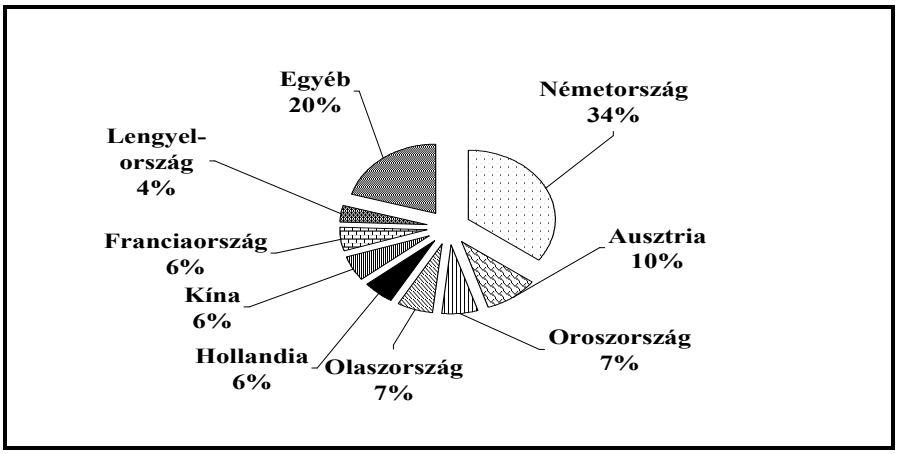
Részben Németország dominanciájának, részben a globalizáció és a regionalizáció hatásainak következtében magas az Európai Unióval folytatott külkereskedelem aránya, nemcsak Magyarország, hanem a vizsgált térség többi országának gazdaságában is (1. táblázat).

A külkereskedelem bővüléséhez a 90-es években, a politikai-gazdasági rendszerváltás mellett, a nagyobb világgazdasági nyitottság, így a nyugati kapcsolatok felélénkítése és kiépítése, valamint a külgazdaság liberalizációja is hozzájárult. A közép-kelet európai régióval kapcsolatos

regionális kereskedelem a rendszerváltás kezdetén visszaesett, de a CEFTA megalakulásával és a térség piacainak bővülésével fejlődni kezdett.

1. ábra

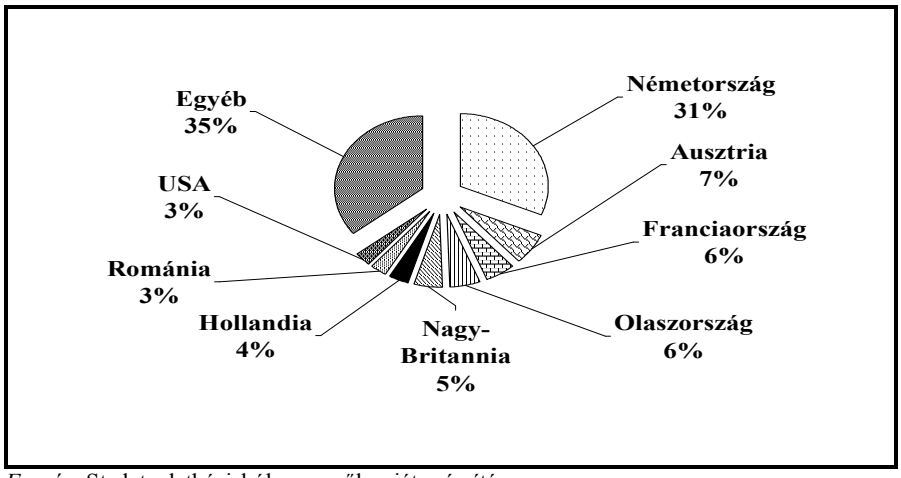
Magyarország behozatala 2004-ben, a főbb országok szerint

Forrás: Stadat adatbázisból a szerzők saját számítása

2. ábra

Magyarország kivitele 2004-ben, a főbb országok szerint

Forrás: Stadat adatbázisból a szerzők saját számítása

1. táblázat

Az Európai Unióval kapcsolatos export és import részesedése a térség országainak külkereskedelmében, 2003

(M. e.: %)

Országok	Export	Import
Bulgária	57,8	48,7
Csehország	62,3	66,4
Magyarország	*73,6*	55,0
Lengyelország	68,3	60,6
Románia	72,5	59,0
Szlovákia	60,6	51,4
Szlovénia	65,5	79,3

Forrás: OECD adatbázisból a szerzők saját számítása

Csehszlovákia, Lengyelország és Magyarország, felismerve a nyugati integrációs politikájuk egyeztetésének szükségességét, azt a tényt, hogy közös gazdasági érdekeiket összehangolva előnyösebben képviselhetik, 1991. február 15-én megkötötték a visegrádi egyezményt.

A Közép-Európai Szabadkereskedelmi Megállapodás (CEFTA) megszületésének felvetője és külső támogatója az Európai Közösség volt. A Megállapodás átvette a Társulási Egyezmény kereskedelempolitikai elveit, emellett kölcsönös előnyöket biztosított. A megállapodás révén a résztvevő országok legalább olyan kedvezményekben részesültek a régión belül, mint amilyeneket ők maguk a társulási megállapodásokban a Közösség országai számára nyújtottak. A CEFTA megalakulását követő időszakra a forgalom gyors növekedése jellemző. Ezt a korábbi nagyon alacsony szintről való (újra) felfutást a kereskedelmet akadályozó tényezők lebontásának expanzív hatása, valamint a rendszerváltást követő recesszióból való kilábalás magyaráz. Emellett az Unió felé forduló kereskedelem révén kialakult jelentős mértékű külkereskedelmi mérleghiány miatt is növekedett a CEFTA, mint exportpiac jelentősége.

Elemzéseket végeztünk Magyarország és a közép-kelet európai országok közötti külkereskedelem időbeli alakulására vonatkozóan, az 1994 és 2004 közötti időszak tekintetében. A legdinamikusabb évi átlagos növekedés a behozatal oldalon Lengyelország (34,4%) és Románia (30,9%) esetében tapasztalható. A többi országgal kapcsolatban 20-25%-os évi átlagos növekedésről beszélhetünk. A kiviteli oldal kiegyenlítettebb képet mutat. Szlovénia (18,0%) kivételével az évi átlagos növekedés 30% körüli.

Elemzéseinkben a hazánkkal egy időben csatlakozó országokkal, azaz Csehországgal, Lengyelországgal, Szlovákiával, valamint Szlovéniával folytatott kereskedelmi kapcsolatokat is vizsgáljuk. A következőkben ezen országokat összefoglaló névvel közép-kelet európai térségként szerepeltetjük. A számításainkhoz szükséges adatok egyrészt *az OECD International Trade by Commodity Statistics* 2004-es kiadványából, másrészt *a Szlovén Statisztikai Hivatal* elektronikus adatbázisából származnak. A közép-kelet európai térségbe irányuló magyar külkereskedelem országok szerinti alakulásáról mind a kivitel, mind a behozatal tekintetében elmondható, hogy Szlovénia kivételével az egyes országok 2004-ben közel 30%-os arányban részesedtek, azaz nem tapasztalható koncentráció.

Az Európai Unióval folytatott kereskedelem mellett a térség életében meghatározó szerepet játszik a szomszédos országokkal kapcsolatos kivitel és behozatal (2. táblázat). Megállapítható, hogy hazánk exportjában és importjában Lengyelország szerepe a legjelentősebb. A Csehország és Szlovákia szoros összefonódása a történelmi múltra vezethető vissza. Továbbá megállapítható, hogy Lengyelország külkereskedelmében Csehországnak domináns szerep jut.

2. táblázat

A közép-kelet európai országok részesedése a térség országainak külkereskedelméből 2003-ban[1]

(M. e.: %)

Export	**Cseho.**	**Lengyelo.**	**Magyaro.**	**Szlovákia**	**Szlovénia**	**Összesen**
Csehország	-	4,8	2,3	***8,0***	0,7	**15,8**
Lengyelország	**4,0**	-	2,4	1,6	0,3	**8,3**
Magyarország	2,1	**2,3**	-	2,0	0,8	**7,2**
Szlovákia	**12,9**	4,8	4,9	-	0,8	**23,4**
Szlovénia	2,7	**3,2**	2,5	1,8	-	**10,2**
Import	**Cseho.**	**Lengyelo.**	**Magyaro.**	**Szlovákia**	**Szlovénia**	**Összesen**
Csehország	-	4,2	2,0	**5,2**	0,6	**12,0**
Lengyelország	**3,4**	-	1,8	1,5	0,5	**7,2**
Magyarország	2,1	**2,8**	-	2,0	0,6	**7,5**
Szlovákia	**14,3**	3,5	3,4	-	0,9	**22,1**
Szlovénia	2,6	1,4	**2,9**	1,5	-	**8,4**

Forrás: OECD adatbázisból a szerzők saját számítása

[1] A táblamező adatai a táblázat fejrovataiban szereplő országoknak az oldalrovatokban feltüntetett országok külkereskedelméből való részesedését mutatják.

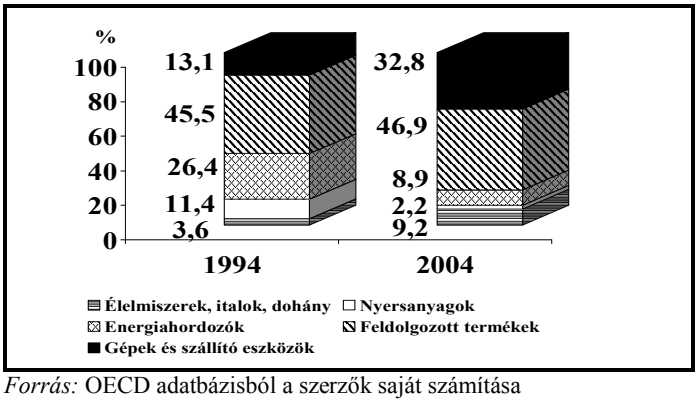
MAGYARORSZÁG ÉS A KÖZÉP-KELET EURÓPAI ORSZÁGOK KÜLKERESKEDELMÉNEK TERMÉKSZERKEZETE

A termékszerkezetben jelentős változást hozott az elmúlt tíz év. A magas feldolgozottságú ipari termékek aránya folyamatosan bővült az exportban, valamint az importban. A rendszerváltás után az energiaigényes, olcsó anyagimportra támaszkodó áruk fokozatosan kiszorultak az exportból. A munkaigényes, nem túl drága gyártmányok kerültek kivitelre. A kevésbé energiaigényes ipari termékeknek, az egyre népszerűbb energiatakarékos háztartási gépeknek, valamint az energiaárak emelkedésének köszönhetően az energiahordozók aránya a behozatalban csökkent. Mivel a számításhoz szükséges adatok Szlovénia esetében nem álltak rendelkezésünkre, ezért a továbbiakban csak a visegrádi négyekhez tartozó országok adatait elemezzük.

Az élelmiszerek aránya a visegrádi négyek országaival kapcsolatos külkereskedelemben növekvő tendenciát mutat (3. és 4. ábra).

3. ábra

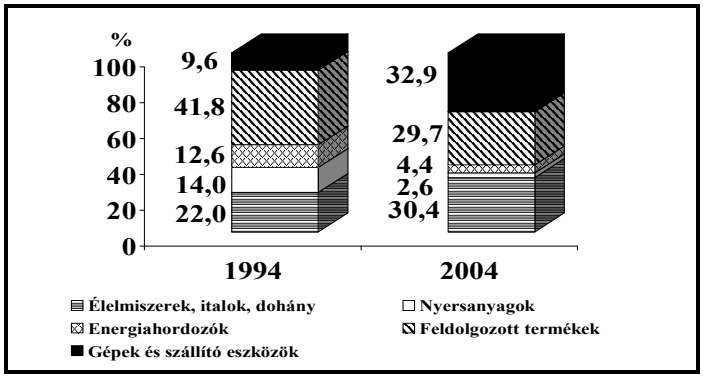
A visegrádi négyek felől hazánkba irányuló import, fő termékcsoportok szerint

Forrás: OECD adatbázisból a szerzők saját számítása

4. ábra

A visegrádi négyek felé hazánkból származó export, fő termékcsoportok szerint

Forrás: OECD adatbázisból a szerzők saját számítása

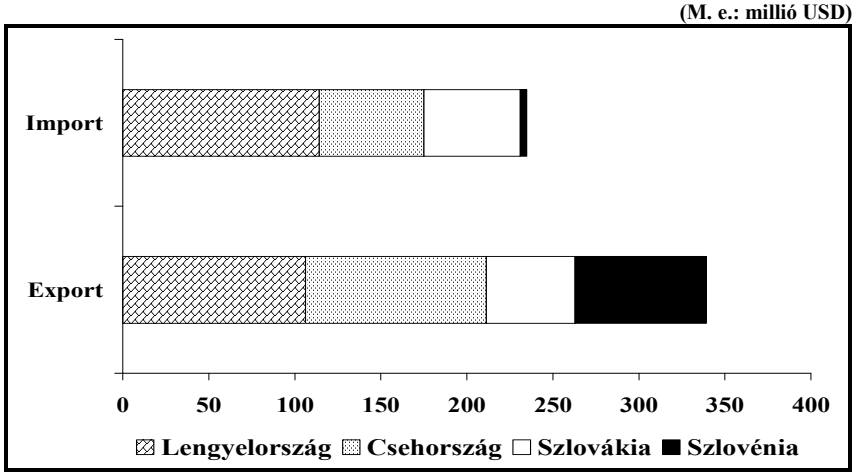
Mint ahogy azt a fenti ábrák mutatják, a gépipari termékek jelentős hányadot foglalnak el a külkereskedelemben. A gépipar fejlődésének lehettünk tanúi az elmúlt évtizedben, köszönhetően azoknak a multinacionális vállalatoknak, amelyek jármű, számító- és irodagépalkatrész, illetve híradástechnikai cikkek termelésében voltak érdekeltek. Nemcsak mennyiségi, hanem minőségi fejlődésről is beszélhetünk, hiszen ma már a hazai gépipar kivitelének közel 80%-a a fejlett országokba irányul.

Az 5. ábra tanúsága szerint a térség országaival folytatott agrár-külkereskedelmünk differenciált képet mutat. Csehországgal (44,5 millió USD) és Szlovéniával (72,6 millió USD) kapcsolatban elmondható, hogy a kivitel meghaladja a behozatalt, míg a másik két vizsgált ország tekintetében sajnos importtöbbletről beszélhetünk.

5. ábra

Magyarország és a KKE térség országai közötti agrár-külkereskedelem alakulása 2003-ban

(M. e.: millió USD)

Forrás: OECD adatbázisból a szerzők saját számítása

A TÉRSÉGGEL FOLYTATOTT KÜLKERESKEDELEM AZ ÉLELMISZERGAZDASÁG TEKINTETÉBEN

Az élelmiszergazdaság főbb termékcsoportjait a legfrissebb, 2003-as évre rendelkezésre álló *SITC (Standard International Trade Classification) Rev.3* rendszerű OECD adatok alapján elemeztük.

Magyarország agrár-külkereskedelmét tekintve a kivitelben jelentős szerepet játszik a hús és húskészítmény; a gabona, gabonakészítmény; a zöldségfélék és a gyümölcs. A gabona, gabonakészítmény; a kávé, tea, kakaó, fűszer és az egyéb táplálkozásra alkalmas termékek esetében a legnagyobb az import értéke.

A hazai agrár-külkereskedelem versenyképesség mérésének egy lehetséges módja a termék, termékcsoport szinten megnyilvánuló komparatív előnyök (RCA) különféle indexeinek alkalmazása (*Poór – Hegedűsné, 2005*). Ezen indexek – mintegy visszafelé okoskodva – az egyes országok külkereskedelmének exportspecializáltságából, illetve annak hiányából következtetnek arra, hogy a

vizsgált ország esetén hol rejlenek a komparatív előnyök és hátrányok (*Fertő – Hubbard, 2001*).

Az indexek közül az RCA_{it} és az FKE mutató alkalmazásával vizsgáljuk a magyar élelmiszergazdaság külkereskedelemben megnyilvánuló lehetőségeit. Adathiány miatt csak a visegrádi négyekhez tartozó országok adatait elemeztük.

A számítások azt mutatták, hogy az élelmiszergazdaság tekintetében hazánknak a többi országhoz képest az élő állat; a hús és húskészítmény; a gabona, gabonakészítmény; a zöldségféle és gyümölcs; a cukor, cukorkészítmény, méz és az ital termékcsoportok vonatkozásában a legerősebb a megnyilvánuló komparatív előnye. A kávé, tea, kakaó, fűszer és az állati takarmány esetében az általunk vizsgált egyik országnál sem beszélhetünk komparatív előnyről (3. táblázat).

3. táblázat

Az egyes országok megnyilvánuló komparatív előnye termékcsoportok vonatkozásában, az RCA_{it} mutató alapján, 2003-ban

Termékcsoportok		Magyaro.	Lengyelo.	Szlovákia	Cseho.
00	Élő állat	**188**	160	61	121
01	Hús és húskészítmény	**234**	198	-136	-80
02	Tejtermék, tojás	59	**209**	72	41
03	Hal, rák, puhatestű állat	-137	**2**	-229	-66
04	Gabona, gabonakészítmény	**148**	-10	42	42
05	Zöldségféle és gyümölcs	**79**	66	-114	-163
06	Cukor, cukorkészítmény, méz	**111**	108	-11	54
07	Kávé, tea, kakaó, fűszer	-38	-34	-52	-37
08	Állati takarmány	-2	-123	-126	-120
09	Egyéb tápl. alk. termék	-71	**18**	-60	-29
11	Ital	**50**	-24	-44	21
12	Dohány és dohányáru	-92	**45**	-94	0

Forrás: International Trade by Commodity Statistics (2004) OECD adatbázisból a szerzők saját számítása

Az FKE mutató az előbbi RCA indextől eltérő eredményeket ad, ami a teljesen más logikai elven alapuló komparatív előny definiálásának köszönhető. E mutató a relációs hazai export mellett a referencia ország import adatait használja fel (4. táblázat). A kapott eredmények közül a 4. táblázat kiemelt adatai mutatják, hogy mely országgal és mely termékkel kapcsolatban van Magyarországnak komparatív előnye.

A 3. táblázatban szereplő országok tekintetében elmondható, hogy hazánknak komparatív hátránya van a hal, rák, puhatestű állat; az egyéb táplálkozásra alkalmas termék, valamint a dohány és dohányáru esetében. A többi termékcsoport vonatkozásában megnyilvánuló komparatív előnyről beszélhetünk.

A komparatív előny mutatók alapján levont következtetések alátámasztják a kilencedik ábrán látható export és import szerkezetet.

A termékcsoportok tekintetében végzett elemzéseink eredményei alapján további vizsgálatokat végeztünk. Azon termékcsoportok körében, ahol a magyarországi RCA_{it} index meghaladta a többi ország mutatóját, termékszintű elemzéseket is végeztünk a 2004-es évre vonatkozóan. Ez az elemzés kiterjedt valamennyi CEFTA országra.

4. táblázat

Hazánk megnyilvánuló komparatív előnye termékcsoportok vonatkozásában az FKE mutató alapján, 2003-ban[2]

Termékcsoportok		Cseho.	Lengyelo.	Szlovákia
00	Élő állat	0,9	**1,1**	**1,1**
01	Hús és húskészítmény	**10,7**	**3,5**	**4,1**
02	Tejtermék, tojás	**2,6**	**1,9**	**1,0**
03	Hal, rák, puhatestű állat	0,1	0,1	0,0
04	Gabona, gabonakészítmény	**1,5**	**3,8**	**1,2**
05	Zöldségféle és gyümölcs	**1,6**	**3,0**	**1,4**
06	Cukor, cukorkészítmény, méz	**1,2**	**1,5**	**1,5**
07	Kávé, tea, kakaó, fűszer	**4,0**	**1,9**	**2,2**
08	Állati takarmány	**3,2**	**2,0**	**1,1**
09	Egyéb tápl. alk. termék	**1,5**	0,8	0,6
11	Ital	**3,0**	**4,0**	**1,5**
12	Dohány és dohányáru	0,6	**1,9**	0,3

Forrás: International Trade by Commodity Statistics (2004) OECD adatbázisból a szerzők saját számítása

5. táblázat

Hazánk relációs komparatív előnye a meghatározó termékek vonatkozásában az FKE mutató alapján, 2004-ben

Termék-csoport	Termék	Export részesedés[3], %	Országok
00	0011 Szarvasmarha	24,4	Bulgária, Románia
	0013 Sertés	40,8	Bulgária, Románia, Szlovénia
	0014 Baromfi	25,4	Csehország, Románia, Szlovénia
01	0122 Sertéshús	51,9	Szlovákia
	0123 Baromfihús	28,1	Románia, Szlovákia, Szlovénia
04	0412 Búza	21,9	Minden ország
	0449 Kukorica	18,0	Minden ország
05	0567 Egyéb feldolgozott zöldség	34,5	Csehország, Lengyelország, Szlovákia
	0579 Friss és szárított gyümölcs	21,8	Bulgária, Románia, Szlovénia
06	0612 Egyéb cukorrépa és -nád	52,5	Bulgária, Csehország, Lengyelország, Szlovénia
	0622 Édesség	22,6	Bulgária, Csehország, Románia, Szlovénia
11	1110 Nem alkoholtartalmú ital	30,7	Csehország, Lengyelország, Szlovákia
	1121 Szőlő, bor	55,8	-

Forrás: UNSD adatbázisból a szerzők saját számítása

[2] Az egyes termékek (termékcsoportok) valamely *n* országba irányuló magyar exportjának részarányát viszonyítja ahhoz, hogy a terméknek mekkora a részesedése a referencia ország összes importjában. A megnyilvánuló komparatív előnyt az index egynél nagyobb értéke mutatja.

$$FKE = \frac{x_{(i-n)j}}{\sum x_{(i-n)}} / \frac{m_{nj}}{\sum m_n}$$

[3] A termék közép-kelet európai országokba irányuló export részesedése az adott termékcsoporton belül.

Csak azon termékeket vontuk be a vizsgálatainkba, amelyek az egyes termékcsoportok exportjában meghatározó arányt képviseltek. Ezen termékek RCA_{it} mutatói alapján megállapítottuk, hogy hazánkban az élő sertés és a nem alkoholtartalmú italok kivételével valóban termékszinten is teljesül a reláció nélküli komparatív előny.

Az általunk vizsgált régió országaival kapcsolatos külkereskedelmi versenyképesség elemzése során megállapítást nyert, hogy terméktől függően változhat a hazánkhoz képest komparatív hátrányban lévő országok köre (5. táblázat). A táblázat utolsó oszlopában azon országok találhatóak, melyek vonatkozásában az egyes termékek tekintetében Magyarország komparatív előnnyel bír. Vizsgálataink rávilágítottak arra a tényre, hogy két termék tekintetében (búza, kukorica) minden általunk vizsgált országgal szemben komparatív előnyt mutat hazánk.

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

(1) Fertő I. –Hubbard L. J. (2001): Versenyképesség és komparatív előnyök a magyar mezőgazdaságban. Közgazdasági Szemle, 2001. január – (2) International Trade by Commodity Statistics (2004) OECD – (3) Köves A. (2003): A KGST-kereskedelemtől az EU-csatlakozásig. Közgazdasági Szemle, L. évf., július-augusztus – (4) Központi Statisztikai Hivatal (internet: www.ksh.hu) – (5) Lőrincné Istvánffy H. (2004): Európai gazdasági integráció Veszprém. Veszprémi Egyetemi Kiadó – (6) Poór J. – Hegedűsné Baranyai N. (2005): Néhány komparatív előny mutató eredményének összehasonlítása a hazai agrár-külkereskedelemmel kapcsolatban. Keszthely XI. Ifjúsági Tudományos Fórum konferencia – (7) Szlovén Statisztikai Hivatal (internet: http://bsp1h.gov.si/D2300.kom/komstart.html) – (8) Tóth T. (1999): Külgazdaságtan. Aula Kiadó, Budapest – (9) United Nations Statistics Division adatbázisa (internet: http://unstats.un.org)